

UŽDIL, Jaromír. Člověk, prostředí a výchova. In: UŽDIL, Jaromír. *Mezi uměním a výchovou: sborník textů a statí*. 1. vyd. Praha: SPN, 1988, s. 233–236. (Editor publikace a autor doslovu DAVID, Jiří – pod pseudonymem Věra Davidová)

Člověk, prostředí a výchova

Téma pátého mezinárodního kolokvia, pořádaného čs. komitétem INSEA ve dnech 14.–17. října 1971 na Slovensku v překrásném prostředí Vrátné doliny, nebylo voleno náhodně. Kolokviu předcházela evropský kongres INSEA ve Finsku (Tapiola-Otaniemi, srpen 1971), který měl shodné téma, a tedy mohlo jít o pokus porovnat naše vlastní schopnosti se schopnostmi jiných, s renomovanými světovými odborníky. Při úvahách, které vedly představitele čs. komitétu, se silně uplatnil pocit, že právě otázky životního prostředí nabyly u nás na palčivosti. Na třídním zasedání se nakonec sešlo nejen šedesát našich účastníků, ale i hezká řádka zahraničních, zejména z NDR, Polska, Bulharska, Jugoslávie, Finska a Švédska...

Otázkám prostředí se ovšem lze blížit z mnoha různých úhlů; na zasedání převládaly pohledy architektonické, pedagogické a ochránářské. Nebylo dost slyšet argumenty z dalších důležitých pozic, jakými jsou filozofie, psychologie a ekologie. Byl to určitě nedostatek, vždyť právě filozofické hledisko je dnes velmi naléhavé. S trochou nadsázky lze říci, že mnohé poruchy v zdravých vztazích člověka k přírodě jsou důsledkem přecenění pozitivistického a antifilozofického postoje některých vědních oborů a na nich závislé techniky. Právě technika a výroba se snaží předstírat, že mají svou vlastní logiku, již se musí člověk přizpůsobit; je nutno dýchat zhoubné zplodiny benzínových motorů, vidět umírat lesy a mizet některé druhy zvířat, pít přiotrávenou vodu: to přece souvisí s výrobou a mechanizací, s tím, jak postupuje racionalizace, zvyšuje se rychlost dopravy. Je tomu tak opravdu? Kritické „konzumní společnosti“ na Západě už dávno vyslovili podezření, že v člověku jsou některé potřeby vyvolávány uměle, že rychlost aut vlastně nikomu neslouží a že tzv. technický pokrok je často jen otázkou trhu. Jeho stimuly má v ruce podnikatel, šéf reklamy, průmyslový psy-

cholog a dnes i tzv. průmyslový estetik. Všichni slouží systému, jenž vytvořil „odpoutanou výrobu“ jako další stupeň onoho odcizení (Entfremdung) mezi dělníkem a jeho výrobkem, o němž psal před více než sto léty Karel Marx.

Filozofická a sociologická kritika je i dnes na místě všude tam, kde konzument je v zájmu monopolů uměle manipulován. Je však nutná bohužel i v zemích socialismu, kde se vloudil do investiční výstavby, do stavby sídliště, přestavby měst a vesnic chvat (zpočátku snad pochopitelný, protože se dal zdůvodnit potřebou rychlých změn v sociálním seskupení, v organizaci výroby a podobně); chvat zplodil i určitý zmatek v hlediscích: materiální ukazatele se zdály být zcela primární a vítězily v každém konfliktu se zřeteli estetickými, ochrannými a jinými. Rozpor mezi hlediskem filozofickým a životně praktickým není ve skutečnosti osudový a není vůbec nutný. Filozofie by byla k ničemu, kdyby nesloužila lidským potřebám počínajícím u schopnosti myslet a tvořit a končícím třeba u pohodlného lůžka. Na pobídce techniky lze odpovědět i jinak než po způsobu oněch pěších poutníků, kráčejících v žáru slunce do Mekky, jimž prý kdosi poradil, aby jeli autobusem, schopným je tam dovézt o čtrnáct dní dříve, a kteří prý po chvilce uvažování odpověděli otázkou: „A co bychom dělali těch čtrnáct dní?“

Technickému pokroku a z něho plynoucím proměnám se opravdu nelze vyhýbat; mezi potřebami člověka jakožto subjektu civilizace a člověka — objektu téže civilizace lze vytvořit shodu, která není jednoduchým kontraktem, má mnoho podmínek a musí se permanentně upravovat.

Rovnováha zájmů není ovšem uskutečnitelná v plném rozsahu tam, kde většina lidí zůstává neinformována. V takových případech je to naopak fatalismus a lhostejnost, která slaví úspěch, a s nimi pokračuje i beztrávná devastace a dehumanizace prostředí. Odtud také úloha pedagogiky: účinně budit aktivní vztah občana k životnímu prostředí, dát mu platná kritéria pro jeho posouzení, učinit z něj spolupracovníka, ale třeba i oponenta projektantů a stavebníků, naučit jej rozeznávat hodnoty, které nejsou usazeny v hierarchii životních zájmů zatím dost vysoko, anebo dosud ani nemají jméno. Pocitová sféra náleží k člověku a jeho štěstí zrovna tak jako sféra myšlenková a volní; jestliže to moderní člověk zapomněl, je mu to nutno připomenout.

Jsou však ještě drastičtější důvody, které vedou k zájmu o prostředí, o jeho — mírně řečeno — ochranu. Ekologie, jako jeden z důležitých vědních oborů dnešní doby, má velmi jasno o tom, že některé přírodní struktury (jejichž bezděčnou součástí je i člověk) lze sice snadno porušit, ale sotva rekonstruovat. Všechno souvisí se vším i v přírodě a zeměkouli lze učinit neobyvatelnou i jinými prostředky než vodíkovou pumou.

Člověku tedy nezbývá, než se i v tomto směru mobilizovat, chce-li přežít...

Heřpa — slovenská obec se slavnou tradicí lidové tvorby architektury. Dnešní stav — příklad desintegrace životního prostředí. Foto F. Burant.

Občan našeho věku má i jiné dobré důvody zajímat se o tvářnost svého okolí. Chalupy a venkovské obytné celky (vesnice) či města, která se vytvářela do své podoby po staletí, nelze nahradit něčím, co pod tlakem okamžité potřeby vznikne na rýsovacím prkně projektanta. Mezi člověkem a jeho výtvozem — stavbou je daleko hlubší, pevnější a zákonitější vztah, než si mnohdy představujeme. Bydlet neznámá bydlet jakkoliv. Stavba je jakýmsi rozšířením lidského organismu a pokusy, kterými se novodobá psychologie zabývá, ukazují, že principy, jež se dají odvodit ze „spontánního stavebnictví“ dětí i dospělých, neodpovídají tomu, jak řeší byt, dům a dílnu většina dnešních projektantů. Kdo zaručí, že toto nedbání na vlastní, imanentní potřeby bydličního není bez následků postihujících mimo jiné i jeho aktivitu, spokojenost, schopnost seberealizace a sociabilitu?

Hory zvedající se z luk a lesů nejsou zdaleka tytéž krásné hory, jestliže se na jejich úpatí setkáváme s troskami původních vesnic, z nichž trčí betonové ozdobeniny samoobsluh a zdravotních středisek. Kdosi si tu nedal dost práce, aby vyvinul účelný typ stavby (jenž by se nemusel všude doslova opakovat), propojil staré s novým, přírodu s účelovým zařízením. Takové a podobné úvahy měli účastníci kolokvia zejména při své exkurzi do oravských údolí . . .

Cesty pedagogického snažení jsou někdy velmi komplikované. Estetická výchova přišla už dávno na to, že „poučování o věcech uměleckých“ (jak to před sedmdesáti léty říkal O. Hostinský) mnoho neznámá, že k hodnotám tohoto druhu je nutno pronikat účinnější cestou, bezprostředněji a často na základě

vlastní aktivity dětí. Bezpochyby to platí i v oblasti architektoniky a tvorby prostředí. Právě zde však máme nashromážděno velmi málo zkušeností. Stará představa o tom, že architektura je něco velmi specializovaného, co závisí zcela na znalosti deskriptivní geometrie, statiky, rýsování a kdoví čeho ještě, vedla k tomu, že se vytvořila propast mezi „normálním smrtelníkem“ a stavitelem. Sama moderní architektura pomáhá tuto propast odstraňovat — bere si vzory v přírodních strukturách listů, živých těl, pavoučích sítí a travních stébel. Snaží se, aby nevznikaly obytné prostory jako definitivní a jednou provždy dané, aby si je „uživatel“ mohl přetvořit po svém, ať už posouváním zdí, nebo jinak. Jak tuto snahu architektury neuvítat? Je potvrzením už zmíněného faktu, že člověku je dům skoro tím, čím hlemýždi ulita — s tím rozdílem, že člověk je schopen tuto ulitu koncipovat podle svých představ. Rozvíjet představivost architektonického druhu je bezesporu nutné tam, kde se člověk má ke svému prostředí chovat aktivně a kde nepřijímá stavbu jako jeho troglodytní předek svou jeskyni: že se do ní prostě nastěhuje . . .

Představivost se ovšem neobejde bez určité míry konstrukčních dovedností a zkušeností. Může je připravit práce s papírem a nůžkami, ale též s dřevěnými prvky, nebo polyesterovými „cihlami“ a „panely“. Že je to neobvyklé? To není žádný důvod proti — tím méně, když všechny pokusy toho druhu v zahraničí (jmenujme tu za jiné třeba výtvarnou výchovu v NDR) ukazují, že tu lze dosáhnout výborných výsledků.

Je toho dost, co zbývá v oblasti tvorby a ochrany životního prostředí řešit, a bylo by žádoucí, kdyby slovenské kolokvium INSEA bylo pro výtvarné pedagogy inspirací. Bylo by však třeba, aby práce na tomto poli se dala organizovaně a ve větších kolektivech, v nichž by nechyběli odborníci z různých vědních, technických i pedagogických sfér. Naše škola, která dovedla do sebe vstřebat všechny aktuální, humanisticky motivované snahy, neselže jistě ani teď — je však třeba, aby se jí v tom směru dostalo podpory a jakéhosi „práva na experiment“. Bez obojího by cesta k realizaci dobrých myšlenek byla příliš dlouhá a možná i klikatá.

ESTETICKÁ VÝCHOVA
1971 — 72, č. 9

Dva muži (15,2). Obdivuhodná kresba, jejíž grafická úroveň nutí myslet na skutečné umění. Autor jako by se ani nezdržoval nároky na korektní popis tvaru (např. posunutá ústa u figury vpravo) a hledal jen výrazově účinnou vazbu linií a forem.